

Весна Н. ЂОРЂЕВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 01. 11. 2017.
Прихваћен: 27. 12. 2017.

КА РЕЧНИКУ ВИДСКИХ ПАРОВА ТИПА
*ИМПЕРФЕКТИВНИ ГЛАГОЛ : ПРЕФИКСИРАНИ
ПЕРФЕКТИВНИ ГЛАГОЛ***

У раду се разматра могућност састављања специјализованог речника видских парова типа *имперфективни глагол : префиксирани перфективни глагол* и указује на потешкоће на које би се наишло приликом одабира грађе за такав речник, а које се тичу односа категорије вида и акционалности. Анализирани су глаголи ударања изведени префиксом *из-* који се у домаћој литератури сврставају у акционалну класу интензива. Показана је значењска подударност између посматраних глагола на *из-* и њихових мотивних глагола, из чега произилази да је пред лексикографима и задатак да као видске парњаке размотре и оне глаголе којима се приписују акционална значења. Сачињавању речника видских парњака морала би претходити истраживања односа акционалних значења и чисто видског значења.

Кључне речи: видски пар, префиксација, префикс *из-*, акционалност, значење појачаног интензитета, српски језик.

1. У домаћој литератури је још шездесетих година прошлог века указано на проблематичан статус префикса у погледу остваривања функције чисте граматичке перфективизације (Грицкат 1966–1967). Улога чисте граматичке перфективизације подразумева да префикс додат глаголу у новонасталу глаголску лексему не уноси ниједно друго значење до значења перфективности, које се сматра граматичким значењем. У том случају опозиција између мотивног и мотивисаног глагола је само видска, те такав пар глагола представља прави видски пар.

1. 1. Са друге стране, постоје проучаваоци словенског вида који не признају префиксацију као средство за грађење видских парњака, већ полазе од

---

* vesna.djordjevic@isj.sanu.ac.rs

** Овај чланак је резултат рада на пројекту „Опис и стандардизација савременог српског језика” (178021), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

теоријске претпоставке да постоји фундаментална разлика између префиксације као деривационог процеса и суфиксације као граматичког (Исаченко 1962). Ипак, чак се и у таквој поставци уочава да постоје префикси који не мењају у потпуности значење мотивног глагола, већ га модификују (у правцу резултативности) (Исаченко 1962). Пример таквог префикса био би, у литератури често навођен, префикс *на-* у пару *писати* – *написати*. Одјек тог схватања налазимо у *Нормативној граматици српског језика*, где се у видски пар у ширем смислу убрајају једино они глаголи чији је други члан изведен префиксом који носи само видско значење, не и лексичко: нпр. *чинити* – *учинити* (Пипер/ Клајн 2014: 177). Такви префикси називају се „празним” префиксима (о томе више у раду Шарић 2011).

1. 2. У новијим когнитивнолингвистичким истраживањима префиксне семантике, полази се од схватања да празних префикса нема, односно да у глаголима с тзв. празним префиксима долази до поклапања семантике префикса и мотивног глагола (Јанда 1986, Јанда 2007). Становиште по којем приликом чисте перфективизације префиксом долази до подударана значења префикса и глагола, пре развоја когнитивне лингвистике, дели и И. Грицкат (1966–1967): „На пример, префикс *на-* са значењем распрострања по некој површини лепи се на глагол *писати*, а глагол *писати* се тако и изводи – извршити писање је распрострањено до краја писања. Зато у тај глагол префикс не уноси никакво ново значење, као што би унео у *нагрести*.” Битно је истаћи да И. Грицкат у наведеној студији не негира постојање значења префикса, а истовремено не негира ни постојање чисте перфективизације. Напротив, она се залаже и за једно и за друго схватање, објашњавајући да чисти видски парњаци изведени префиксом настају управо у оним случајевима када се семантика глагола и префикса прелију.

1. 3. Без обзира на то сматра ли се префикс значењски „празним” или „пуним”, постоје префиксирани глаголи које изворни говорници језика осећају као регуларне видске парњаке мотивном глаголу, једнаког статуса са суфиксираним парњацима. То су они префиксати у којима префикс, према заговорницима тезе да префиксација не учествује у видском парњаштву, носи „модификацијску” функцију (незнатно мења значење мотивног глагола). У традиционалној граматици¹ значење оваквих глагола описује се као ’извршење радње до краја’.

2. Због посебног статуса наведених префиксираних глагола постоји потреба за сачињавањем њиховог инвентара. Речник правих видских парњака типа *имперфективни глагол : префиксирани перфективни глагол* био би нарочито значајан за кориснике који усвајају српски језик као страни, као и за језичке стручњаке, којима може послужити као извор грађе за испитивања глаголског вида и глаголске префиксације. Отуд у овом раду желимо да укажемо на поједине потешкоће на које би наилазили лексикографи приликом одабира грађе за један такав речник. Остављајући по страни многобројна

¹ Академијина *Грамматика русского языка* из 1960. године, те у домаћој лингвистици нпр. Стевановић 1989, Клајн 2002. Значење префикса именовано као ’довођење / извршење радње до краја’ издваја се и у српској лексикографији.

отворена питања,² пажњу ћемо посветити потешкоћама приликом разликовања чисто видског и акционалних³ значења. Наиме, уочени су глаголи који се у домаћој литератури сврставају у акционалне глаголе, а који одговарају критеријумима за видско парњаштво.

2. 1. У традиционалној српско-хрватској дериватолошкој литератури (Стевановић 1989, Бабић 2002, Клајн 2002) издвајају се глаголи са префиксом *из-* чије се значење обично описује као: *извршење радње у довољној мери / у потпуности / до краја / колико год је могуће* и сл., а приликом дефинисања лексичког значења глагола овог типа у описним речницима српског језика употребљавају се одредбе: *јак*, *сасвим*, *доста*, *много*, *добро*, *веома*, *потпуно* и сл. Реч је о глаголима који се према новијим истраживањима акционалне семантике (Ивановић 2012: 385) сврставају у класу интензива (*интензиви у ужем смислу*), а њиховим обележјем сматра се значење појачаног интензитета изражено префиксом-интензификатором. М. Ивановић (2012: 385) као пример интензива у ужем смислу наводи следеће глаголе: *избати*, *извикати се* (на некога), *извређати се*, *изгладнети*, *изгрдити*, *изгрлити се*, *излудети*, *излупати*, *изљубити се*, *измиловати*, *изморити се*, *измрзнати*, *измршавити*, *измучити се*, *изнојити се*, *изубијати*, *искварити се*, *искињити*, *искиснути*, *искувати се*, *ислабити*, *испати се*, *испљувати*, *испребијати*, *испсовати*, *истући*, *исушити се*, *исхвалити*, *ишчистити*.

2. 2. И. Клајн (2002: 236) ове глаголе сврстава у варијанту сативног⁴ значења („радња се врши у потпуности, до краја, колико год је могуће”), а као пример наводи глаголе: *испсовати*, *изгрдити*, *изударати*, *измлатити*, *истући*, *испребијати*, *испрескакати*, *изгазити*. Аутор скреће пажњу да их треба разликовати од „обичних” (правих) перфектива и да се њихово значење лакше уочава упоређивањем са правим перфективом (*изударати* : *ударити*).

2. 3. Са друге стране, И. Грицкат (1966–1967: 207) сматра да је у овим глаголима дошло до „преклапања” значења мотивног глагола и префикса (значење префикса описује се као ’вршење до постигнућа циља, до исцрпље-

² Први проблем у изради речника видских парова поменутог типа свакако би било непостојање јасних критеријума за утврђивање видских парова. У новијим радовима скренута је пажња на то да дефинисање видског пара као пара који чине два глагола која се значењски разликују само по виду није довољно (Дешић 1985, Спасојевић/Ђуровић 2014). Према смерницама датим у невеликом броју домаћих радова који се баве питањима видског парњаштва и префиксације, може се извести закључак да је видски парњак онај глагол који се са мотивним глаголом подудара у бар једној семантичкој реализацији, чије је рекцијско и контекстуално окружење исто као код мотивног глагола и који се даље не може имперфективизовати (в. Ђорђевић 2017).

³ Акционалност представља лексичко-граматичку категорију у оквиру које се префиксима и суфиксима изражава начин глаголске радње (Пипер/Клајн 2014: 176). М. Спасојевић (2012: 16) запажа да се назив акционалност у србистици шири током последње деценије, а посредством славистичких радова, док је раније био раширен назив видски лик (Белић), ређе подвид (Станојчић/Поповић).

⁴ Аутор објашњава да сативно значење схвата као ’извршење радње у довољној мери’. Код других аутора (нпр. Ивановић 2012: 436–442, Мразовић/Вукадиновић 2009: 79) под сативним или сатуративним значењем подразумева се само значење које је у студији Клајн 2012 означено као *друга* подврста сативног значења глагола с префиксом *из-* (’радња се врши до задовољења потребе или смирења емоције која ју је изазвала’): *испавати се*. О префиксираним глаголима са значењем задовољења потребе в. и Миљковић 2014: 301–314.

вања могућности одн. интереса за радњу') и да такве глаголе треба уврстити у праве видске корелате мотивном глаголу: „Разумљиво је да у већини случајева, прилазећи основном глаголу, префикс снабдева глаголску сложеницу том лексичком модификацијом, али има основних глагола који на извесне начине и значе напредовање ка таквом циљу, те се уз њих описана лексичка функција префикса из- растапа у граматичку: *ишибати* (у смислу извршења казне) – *ишибати*, *тући* – *истући*, *мрцварити* – *измрцварити*”.

3. Како су мишљења о видској подударности наведеног типа глагола неусаглашена, приликом прикупљања видских парова неопходно је утврдити да ли посматрани глаголи на *из-* представљају видске парњаке својим мотивним глаголима или припадају акционалној класи интензива. Потребно је, дакле, одредити да ли је интензитет радње већи у изведеном глаголу у односу на мотивни глагол. Могући тестови за утврђивање видских парњака јесу упоређивање семантичких описа глагола и њихових употреба у контексту, а у литератури се наилази и на предлог да као тест послужи и упоређивање са другим префиксатима од истог мотивног глагола.

3. 1. Наведене тестове применићемо на глаголе ударања на *из-* који се у литератури сврставају у глаголе са значењем појачаног интензитета. Наиме, многи интензиви на *из-* „означавају агресивне и непријатељске радње” (Клајн 2002: 236), а као посебна тематска група могу се издвојити глаголи којима се означава ударање. Глаголи су ексерпирани из *Речника српског језика* Матице српске, а њихови семантички описи и примери преузимани су из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (РСАНУ). У анализу ћемо укључити само оне глаголе према којима у РСАНУ нису забележене секундарне имперфективизације: *избатинати*, *избубати*, *издеветати*, *излемати*, *излупати*, *измакљати*, *искундачити*, *истући*, *ишибати*, *ишћушкати*.

4. Главни представник ове тематске групе јесте глагол *истући*,⁵ који се користи у семантичком опису других глагола из групе: *избатинати*: 'истући, изударати, испребијати (обично батином)'; *избубати*: '1. изударати, истући, избити (шакама, каменицама и сл.)'; *издеветати*: '1. жестоко испребијати, измлатити'; *излупати*: '1. 1. истући, изударати'; *измакљати*: '1. избити, истући добро некога'; *ишћушкати*: '2. изударати ћушкама, шамарима, ишамарати'; *излемати*: 'јако истући, изударати, измлатити'; *искундачити*: 'истући, избити кундацима'; *ишибати*: 'избити, изударати шибом, бичем и сл.'

4. 1. Основно значење глагола *истући* представљено је као 'задати много удараца', где се одредбом *много* указује на појачан интензитет. Иако у речничком опису мотивног глагола није дата одредба која указује на интензитет (или количину), именица *ударац* дата је у множини: *тући* – 'задавати ударце, ударати некога наносећи му бол'. О томе да и сама мотивна радња подразумева појачан интензитет сведочи речнички пример: *Витка плавка, избијена*

⁵ Уз њега и глаголи *избити* и *изударати*, који због незадовољавања формалних критеријума за видске парњаке нису укључени у анализу.

и тучена (Фелдман М. 1, РМС), у коме су непрефиксирани и префиксирани глагол исте семантике доведени у блискозначни однос саставним везником.

4. 1. 2. У горенаведеним семантичким описима глагола ударања издвајају се описи глагола *издеветати* и *излемати*, у којима се пре синонимског низа глагола дају и одредбе *јако*, односно *жестоко*: *издеветати*: 'I. жестоко испребијати, измлатити', *излемати*: 'јако истући, изударати, измлатити'. Наведене одредбе указују на појачан интензитет радње. Међутим, опис значења мотивних глагола такође садржи одредбе које указују на значење појачаног интензитета: *деветати*: 'јако, немило тући, ударати, млатити', *лемати*: 'I. 1. јако, грубо бити, тући, млатити, батинати'.

4. 2. Што се употребе у контексту тиче, наведени глаголи заменљиви су у истом контексту, односно значењски су једнаки, а разлика је само у виду. Такође, мотивни и мотивисани глаголи појављују се уз одредбе и атрибуте који истичу појачан интензитет, што илуструје пар *лемати* – *излемати*:

излемати

Дохвати... трсковачу и поштено га *излема* (Вид. М. 3, 308).

Ја се разљути, те келнера честито *излемам* (Рув. К. 2, 227).

Оборише [Санча] и љуто га *излемаше* (Поп. Ђ. 5, 70).

Излемајте га до светог *уља* (Кум. 1, 74).

Излемао те као *пса* (Бен. 5, 250).

Жену је *излемао* мало не на мртво име (Ђал. 6, 38).

лемати

Зар народ зато шаље своје синове у војску да их којекакве кесеције *лемају* као марву (Самоупр. 1883, 60/3).

Нахрупи изненада иза куће човјек, кога немогох распознаи, те стаде немило *лемати* убога господина (Шен. А. Виенац 1871, 794).

Толико пута *лемали* су га људи као вола (Глиш. 1, 21).

Сад је цијела обитељ мрзи и браћа је *лемају* шаком и ногом (Крл. 13, 205).

4. 3. Као могући тест за издвајање правих видских парњака у литератури се наводи и упоређивање глагола на *из-* са видски конкурентним глаголом (Клајн 2002: 236). И. Клајн као пример наводи глагол *изударати*, који неће представљати прави видски парњак глаголу *ударати*, јер наспрам *ударати* стоји *ударити*. Овим поступком аутор даје предност суфиксираним парњацима у односу на префиксиране. Међутим, када приступимо утврђивању видских парњака, неретко наилазимо на ситуацију да наспрам мотивног невршеног глагола нема парњака изведеног суфиксацијом.

Тако, *Обратни речник српског језика* бележи следеће значењске конкуренте префиксатима на *из-*⁶: *избатинати* : *пробатинати*; *избубати* : *набубати*, *збубати*; *издеветати* : (није забележен видски конкурент); *излупати* : *налупати*; *измакљати* : *намакљати*, *промакљати*; *ишћушкати* : (није забележен видски конкурент); *излемати* : *налемати*, *пролемати*; *искундачити* : *окундачити*; *ишибати* : *нашибати*, *прошибати*. Као што видимо, на-

⁶ Издвајамо само оне префиксирани глаголе који се у бар једној својој семантичкој реализацији поклапају са мотивним глаголом и према којима нема секундарних имперфективизација. Провера значења вршена је на основу семантичких описа и примера датих у РСАНУ.

спрам мотивних имперфективних глагола, упоредо с глаголима с префиксом *из-*, стоје и глаголи с другим префиксима (*с-*, *на-*, *о-*, *про-*). Сви наведени префиксирани глаголи у појединим својим семантичким реализацијама, које овде нећемо наводити, кореспондирају са одговарајућим семантичким реализацијама глагола на *из-*, па се поставља питање који је прави видски парњак несвршеном глаголу, односно да ли сви наведени глаголи представљају видске конкуренте.

5. Поклапање у значењу са мотивним глаголом уочљиво је и у глаголима на *из-* других тематских група, који су у литератури такође убројани у интензиве у ужем смислу, што ћемо илустровати на примеру глагола: *излудети*, *ислабити*, *искварити*, наводећи семантички опис значења и примере из речника.

излудети – '1. а. изгубити разум, помахнитати, полудети; изгубити способност нормалног реаговања, понашања'

Практикант Аца да *излуди* од сурењивости и љубоморе (Маш 3, 68).

Јел' то та жена која је због гриже савести скоро *излудела*? (Јов. Милош 1, 133).

лудети – 'а. постајати луд, умно поремећен, постајати избезумљен, растројен, губити разум, махнитати'

Луди, каже, са сваким даном који мора да проведе међу овим народом (Андрић 5, 409).

Многи [су] успут од страха *лудели* (Павл. Мил. 1, 42).

искварити – '2.а. изменити у негативном смислу, пореметити, покварити'

Допадне му се слушкиња тога газде, те је од њега заиште. Газда, да *не исквари* цару воље, дадне му слушкињу (Нпр. Прод. 272).

Наставник има да руководи ученика у читању... јер би се могло десити... да ученик, неруковођен, *исквари* свој укус (Поп. Б. 1, 26).

кварити – 'б. деловати неповољно, штетно на квалитет, стање, употребљивост, способност нечега, шкодити (некоме, нечему)'

Сунце му не ваља јер му *квари* вид (Змај 1, 302).

'в. деловати на промену нечега реметећи, нарушавати мењајући (обично на горе) дато стање, ток ствари, расположења и сл.'

Не треба ни много блистати, јер то изазива завист и *квари* веселост у друштву (Дуч. Ј. 5. 85).

ислабити – 1. а. постати слаб, исцрпљен, изгубити снагу, онемоћати, малаксати, омршавити

'Ја у старости нисам ни мало *ислабио* (Срем 1, 169).

Брза валовита река хучи пред нама и ледена страва нас обузима, јер *су* коњи *ислабеди*, те не знамо хоће ли се одржати (Јак. С. 2, 187).

слабити – '2. а. постајати слаб, нејак, немоћан, мршавити'

У случају погоршања [болести] ја нећу бити одговоран. Ви све више *слабите* (Макс. Д. РМС).

6. Разматрани глаголи на *из-*, иако се у литератури сврставају у класу интензива, показују значењску подударност с мотивним глаголима и задовољавају критеријуме за сврставање у видске парњаке. Сагледавањем значења мотивних и мотивисаних глагола на *из-* утврђено је да је појачан интензитет

као семантичка компонента присутан и у мотивисаном и у мотивном глаголу, из чега произилази да се код наведених глагола акционална компонента не може приписивати префиксу.

На крају, може се закључити да је пред лексикографима и задатак да као видске парњаке размотре и оне глаголе којима се у литератури приписују акционална значења, а сачињавању речника видских парњака морала би претходити истраживања односа акционалних значења и чисто видског значења.

ИЗВОРИ

- РСЈ:** *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик, 1959–.
- ОРСЈ:** Мирослав Николић, *Обратни речник српског језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2000.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабих³ 2002:** S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod „Globus”.
- Грицкат 1966–67:** И. Грицкат, Префиксација као средство граматичке (чисте) префиксације (начелна разматрања и савремена српскохрватска грађа), *Јужнословенски филолог*, XXVII/1–2, 185–221.
- Грицкат 1967:** И. Грицкат, Шта даје за проучавање глаголске семантике чиста (граматичка) перфектизација путем префиксације, *Наш језик*, XVI/3, 119–126.
- Дешић 1985:** М. Дешић, Полисемија и српскохрватски глаголски вид, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 14/2, 75–85.
- Ђорђевић 2017:** В. Ђорђевић, Видско парњаштво и префиксација у српском језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 46/1, 203–212.
- Ђуровић/Спасојевић 2014:** С. Ђуровић, М. Спасојевић, Још један поглед на видске парњаке у српском језику, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LVII/1, 183–197.
- Ивановић 2012:** М. Ивановић, *Изражавање акционалности у украјинском и српском језику*, докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Исаченко 1962:** A. Isačenko, *Die russische Sprache der Gegenwart, I: Formenlehre*, Halle (Saale): Max Niemeyer Verlag.
- Јанда 1986:** L. Janda, *A Semantic Analysis of the Russian Verbal Prefixes za-, pere-, do-, and ot-*, München: Otto Sagner.

- Јанда 2007:** L. Janda, *Aspectual clusters of Russian verbs*, *Studies in Language*, 31/3, 607–648.
- Клајн 2002:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Део 1, Слагање и префиксација*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Миљковић 2014:** В. Миљковић, *О префиксираним глаголима са значењем задовољења потребе у савременом српском језику*, у: С. Гудурић, М. Стефановић (ур.), *Језици и културе у времену и простору*, IV/2, Нови Сад: Филозофски факултет, 301–314.
- Мразовић/Вукадиновић 2009:** P. Mrazović, Z. Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Пипер/Клајн 2014:** П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, друго, измењено и допуњено издање, Нови Сад: Матица српска.
- Спасојевић 2015:** М. Спасојевић, *Двовидски глаголи у савременом српском језику*, докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Стевановић 1989:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Синтакса, Београд: Научна књига.
- Шарић 2011:** Lj. Šarić, *Glagolski prefiksi kao perfektivizatori*, *Riječ*, 5, Nikšić, 7–27.

Vesna N. Đorđević

TOWARDS DICTIONARY OF ASPECTUAL PAIRS CONSISTING OF AN IMPERFECTIVE AND ITS PREFIXED PERFECTIVE PARTNER

Summary

This article deals with the difficulties in creating dictionary of aspectual pairs consisting of non-prefixed imperfective verb and prefixed perfective and point out verbs derived with prefix *iz-* which are in Serbian linguistics considered as aktionsart verb class (intensive). By comparing lexical meanings of those prefixed verbs and imperfective verbs from which they derived, we have ascertained that imperfective counterparts have high degree of intensity as well. Also, the analyzed imperfective and their prefixed perfective combine the same lexical meaning and could be considered as aspectual pairs. This paper emphasizes that research of relation between Aktionsart meanings and "purely aspectual" perfective partners must precede creating dictionary of aspectual pairs.

Key words: aspectual pairs, prefixation, prefix *iz-*, aktionsart, intensive, Serbian language.